
CHRISTINA RAMBERG

HD:s moderna fullmaktslära

2013-14 NR 2

SÄRTRYCK UR JURIDISK TIDSKRIFT

HD:s moderna fullmaktslära

1. Inledning

I *NJA 2013 s. 659* har Högsta domstolen på ett hjälpsamt sätt moderniserat fullmaktsläran.

2. HD:s vägledning till praktiserande jurister

HD:s domskäl är uppbyggda som en vägledning för praktiserande jurister. HD tänker sig att man ska behandla frågan om fullmäktigen har behörighet genom att stegvis fråga sig:

1. Föreligger firmateckningsrätt?¹ Om inte:
2. Har fullmäktigen ett särskilt uppdrag att utföra rättshandlingen? Om inte:
3. Har fullmäktigen ställningsfullmakt? Om inte:
4. Har fullmäktigen toleransfullmakt? Om inte:
5. Har fullmäktigen kombinationsfullmakt? Om inte:
6. Huvudmannen är inte bunden.

3. Närmare om särskild fullmakt

Vid uttryckliga fullmakter – där huvudmannen uttryckligen kommunicerat till tredje man inom vilka ramar fullmäktigen får rättshandla – uppkommer problemet att tolka innehållet i det som kommunicerats till tredje man. I äldre rättspraxis har fullmaktsdokument varit föremål för tolkning.² Sammanfattningsvis kan konstateras att HD tolkar fullmakter som fått skriftlig form restriktivt, dvs. till förmån för huvudmannen.³ Utgångspunkten för tolkningen är med andra ord

¹ HD har i *NJA 2012 s. 97* i punkt 5 uttalat att en särskild firmatecknares behörighet i princip sammanfaller med styrelsens (och hänvisat till *NJA 1995 s. 437*). HD uttalar i samma dom (punkt 8) att en särskild firmatecknare inte automatiskt har *befogenhet* att ansöka om bolagets konkurs.

² *NJA 1927 s. 272*, *NJA 1940 s. 109*, *NJA 1948 s. 359*, *NJA 1975 s. 193*, *NJA 1977 s. 160*.

³ Se Adlercreutz & Gorton, *Avtalslagen I*, 2011, s. 180 ff., med rättsfallsanalyser.

att fullmäktigen fått i uppdrag att rättshandla i liten utsträckning och att huvudmannen inte har avsett att ge fullmäktigen stort handlingsutrymme. Möjligen råder inte samma inställning till fullmaktsdokument som är avsedda att visas för tredje män som är konsumenter.

Ibland försöker huvudmannen kommunicera begränsningar i fullmäktigens behörighet, t.ex. genom att på en blankett ange att fullmäktigen inte får göra vissa saker utan huvudmannens godkännande. Sådana uttryckliga begränsningar är som utgångspunkt gällande och tredje man kan alltså inte ha fog för att utgå ifrån att fullmäktigen skulle ha en mer vidsträckt behörighet. I vissa fall kan emellertid den uttryckliga ordalydelsen sättas åsido (på samma sätt som man vid fastställande av avtals innehåll inte enbart tar fasta på avtalets ordalydelse).⁴

4. Närmare om ställningsfullmakt

Ställningsfullmakten tar sin utgångspunkt i sedvänja (och alltså inte i uppdragsavtalet och inte heller i hur saken framstår för tredje man). Så som framkommer i NJA 2013 s. 659 är det tredje man som har bevisbördan för att det föreligger en sedvana som ger fullmäktigen behörighet.

HD har i tidigare domar förklarat att utrymmet för ställningsfullmakt är mycket begränsat. Ställningsfullmakt handlar om rutinåtgärder. I NJA 1992 s. 782 uttalar HD (min kursivering):

”Enligt bestämmelserna i 2 kap. 10 § 2 st. avtalslagen om ställningsfullmakt kan med anställning enligt sedvänja följa viss behörighet att handla på arbetsgivarens vägnar... I doktrinen har framhållits (Grönfors, Avtalslagen 2 uppl, s. 90) att institutet *ställningsfullmakt avser de schablonartade och i det dagliga livet ofta upprepade rättshandlingarna*, under det att ovanliga och mera omfattande rättshandlingar har fullmaktsdokumentet som sitt naturliga instrument.”

Det är alltså ytterst sällan som ett avtal av någon större betydelse kan företas av en person med ställningsfullmakt. I NJA 2013 s. 659 viftar HD snabbt bort möjligheten att det skulle kunna vara fråga om ställningsfullmakt. HD visar att det inte är aktuellt att utsträcka ställningsfullmaktens omfång.

Institutet ställningsfullmakt infördes för hundra år sedan och tog sikte på transaktioner som då var vanliga, standardiserade småtransaktioner. Numera har affärlivet andra behov och det är opraktiskt att basera behörigheten på en svåridentifierad sedvana.⁵ Mot bakgrund av detta och att rättspraxis utvecklat nya

⁴ Se exempel på detta i NJA 1950 s. 86, NJA 1968 s. 375, och NJA 1985 s. 717. Se även Adlercreutz & Gorton, Avtalsrätt I, 2011, kap. 6.12.2–3.

⁵ Se Grönfors & Dotevall, Avtalslagen en kommentar, 2010, s. 134, om svårigheterna att fastställa vad som utgör sedvänja.

fullmaktstyper (tolerans- och kombinationsfullmakter), kan man argumentera för att det på sedvanan baserade ställningsfullmaktsinstitutet inte längre fyller en självständig funktion i svensk rätt.⁶

För en praktiserande advokat, som vill hävda att en fullmäktig har behörighet att sluta ett visst avtal, finns ingen anledning att grunda talan på att fullmäktigen har en på sedvana grundad ställningsfullmakt. Det är mer effektivt att gå direkt på kombinationsfullmakten där sedvanan är *en* omständighet *bland många andra* som kan medföra att fullmäktigen har behörighet (se nedan).

5. Närmare om toleransfullmakt

HD uttalar i 2013 års rättsfall att toleransfullmakt kan föreligga om ”huvudmannen under avsevärd tid eller vid upprepade tillfällen låter en person rättshandla för sin räkning utan att ingripa mot detta.”⁷

Det finns förvånansvärt lite utvecklat i litteraturen om toleransfullmakt och inte i något fall har HD grundat behörighet enbart med stöd av en toleransfullmakt. Jag tror – men rättsläget är osäkert – att utrymmet för toleransfullmakt är begränsat. Enligt min bedömning ska det vara fråga om

- (1) upprepade rättshandlingar,
- (2) av samma person,
- (3) rättshandlingar av liknande art,
- (4) belopp i samma storleksordning, och om
- (5) rättshandlingar som huvudmannen känt till (eller bort känna till) utan att göra invändningar.⁸

Det är inte ofta som alla dessa rekvisit är uppfyllda.

⁶ I anglo-amerikansk rätt finns ingen motsvarighet till ställningsfullmakt. Där tillämpar man de regler om fullmakt som baseras på implied and apparent authority. I UNIDROIT Principles, PECL och DCFR saknas motsvarighet till ställningsfullmakt.

⁷ HD använder i princip samma uttryckssätt som Grönfors & Dotevall, *Avtalslagen*, 2010, s. 141, samt NJA 1943 s. 316, NJA 1973 s. 725.

⁸ I NJA 2013 s. 659 påpekar HD att det ska vara fråga om ett avtal av samma ”art” (även om det påpekandet inte ges i nära anslutning till uttalandet om toleransfullmakten).

6. Närmare om kombinationsfullmakt

6.1 HD:s ”bestämmelse”

Genom NJA 2013 s. 659 bekräftar HD att institutet kombinationsfullmakt finns och tydliggör vilka omständigheter som är relevanta för att bedöma hur behörighet kan grundas på kombinationsfullmakt. HD uttalar en tydlig rättsregel. Den regel HD utformat är så kortfattad att Justitiedepartementet/riksdagen skulle kunna klippa in den direkt i avtalslagen som en § 10 a:

”Den som skapar en befogad tillit hos någon annan, om att han företräds av en behörig person i en viss avtalssituation, kan... bli bunden av personens handlande... Avgörande är de yttre förhållanden som härrör från huvudmannen och som tredje man har kunnat iakttä... Vid bedömningen av om tredje man har kunnat hysa en befogad tillit om att det fanns en behörighet, får hänsyn tas till bl.a. vilket slags avtal det rör sig om, vilken verksamhet det gäller, hur vanligt förekommande avtalstypen är och vilka åtaganden avtalet innebär.”

I det följande kommer jag att analysera vad denna ”bestämmelse” om kombinationsfullmakt innebär.

6.2 Organisationsrisken, ”yttre förhållanden”

Jag får intryck av att HD:s ”bestämmelse” innebär att man i hög grad ska ta hänsyn till hur tredje man har anledning att uppfatta mellanmannens behörighet. Detta är snarlikt det anglo-amerikanska synsättet (där man talar om apparent authority). Det förefaller som om HD inspirerats av vad Kurt Grönfors och Rolf Dotevall skrivit: ”Det är den bild som verksamheten ger och det förtroende som därigenom skapas som tredje man kan förlita sig på. Det förtroende som organisationen av verksamheten skapar hos tredje man skyddas alltså. Ett bolag bär med andra ord en organisationsrisk.”⁹

NJA 2013 s. 659 är inte banbrytande utan en slutlig bekräftelse på vad HD redan tidigare sagt. I NJA 1985 s. 717 uttalade Högsta domstolen:

”... om huvudmannen betar sig på sådant sätt, att tredje man får intrycket att företrädaren har behörighet, så ansvarar huvudmannen på grund av det.”

⁹ Grönfors & Dotevall, *Avtalslagen*, 2010, 10 § st. 2 avsnitt 11. I *Fullmakt och immateriella tjänster*, 2013, s. 61, uttalar Dotevall: ”Kombinationsfullmakten har en svagare anknytning till huvudmannen än övriga fullmaktstyper. Det är därför ingen tillfällighet att institutet kombinationsfullmakt utvecklats i kommersiella sammanhang. Tredje man ska inte närmare behöva utforska om de personer han kommer i kontakt med har behörighet att företräda företaget bl.a. med hänsyn till svårigheten att få en inblick i företagets organisation.”

NJA 2013 s. 659 bygger också vidare på NJA 2001 s. 191 I och II. I dessa två bankfall ansåg HD att bankerna/huvudmännen genom sin organisation och marknadsföring gett kunderna/tredje männen intrycket att bankdirektörerna/fullmäktiga hade längre gående behörighet än vad som motsvarade sedvanan.¹⁰ HD använde alltså i dessa båda rättsfall resonemang motsvarande vad HD i NJA 2013 s. 659 uttrycker som ”den som skapar befogad tillit”.

I äldre praxis uppställde HD kravet att huvudmannen måste vara medveten om mellanmannens agerande för att bundenhet ska uppkomma (NJA 1990 s. 591). Genom NJA 2013 s. 659 har HD klargjort att huvudmannen inte behöver vara medveten om att mellanmannen förhandlar med tredje man; huvudmannen kan ändå bli bunden om han gett tredje man ett befogat intryck av att mellanmannen har behörighet.¹¹

NJA 2001 s. 191 I och II, NJA 1985 s. 717 och NJA 2013 s. 659 ställer krav på att företag organiserar sig på ett sätt som tydligt kommunicerar till företagets kunder och leverantörer vilka personer som är behöriga att göra vad.

6.3 Befogad tillit

HD:s krav på befogad tillit har två sidor, dels vilket intryck huvudmannen förmedlat (dvs. det som man kan kalla för organisationsrisken), dels förhållanden på tredje mans sida. I NJA 2013 s. 659 tog HD fasta på att tredje man borde ha anat att fullmäktigen inte hade rätt att sluta avtalet. Jag får en känsla av att HD ansåg att tredje man borde ha tänkt att ”this seems too good to be true” och därför borde ha säkerställt att fullmäktigen verkligen hade behörighet att sluta ett avtal som var så oförmånligt för huvudmannen.¹² HD uttrycker att det har

”funnits anledning för Asistan (tredje man) att känna beaktansvärd osäkerhet om BÖ (fullmäktigen) hade rätt att ingå treårsavtalet.”

¹⁰ Bankfallen har kommenterats av Nerep, Ställningsfullmakt, behörighet och befogenheter i bankvärlden. Tre oförenliga HD-avgöranden, Festskrift till Lars Gorton, 2007. Se även Herre, Den ställningsfullmäktiges behörighet, i Avtalslagen 90 år, 2005 s. 131 (red. Flodgren m.fl.).

¹¹ Dotevall har uttryckt (SvJT 2003 s. 643) att detta är ett alltför starkt krav för bundenhet och att det räcker att huvudmannen *borde* ha insett att mellanmannen uppträdde på ett sådant sätt att tredje man haft anledning att räkna med att fullmakt fanns. I Fullmakt och immateriella tjänster, 2013, s. 60, uttalar Dotevall att det ”är för bundenhet vid kombinationsfullmakt tillräckligt att huvudmannen bort inse att mellanmannen uppträtt på ett sådant sätt att tredje man haft anledning att räkna med att fullmakt finns”. HD har alltså gett Dotevall rätt.

¹² I Fullmakt och immateriella tjänster, 2013, s. 62, uttalar Dotevall: ”Det är inte subjektivt försvarbart om tredje man känner till eller bort känna till att någon fullmakt inte förelåg. Det får heller inte föreligga omständigheter som rimligen borde medföra att tredje man bör vara mer uppmärksam. Förtroendet måste ha förorsakat att rättshandlingen företogs.”

Med resonemanget om befogad tillit sammanbakar HD den trestegsraket som avtalslagen anvisar. Enligt avtalslagens fullmaktsmodell ska man först avgöra om fullmäktigen är behörig. Sedan ska man fråga sig om huvudmannen inskränkt fullmäktigens befogenhet och slutligen fråga sig om tredje man kände till befogenhetsinskränkningen. HD:s moderna fullmaktslära innebär att man tar hänsyn till vad tredje man borde känna till om huvudmannens intentioner redan vid bedömningen av om fullmäktigen har behörighet.

I NJA 2013 s. 659 behandlar HD inte betydelsen av sedvanan i samband med frågan om tredje man kunnat fästa befogad tillit till att mellanmannen hade behörighet att binda huvudmannen. Vad som är brukligt och vanligt spelar roll för vad en typisk tredje man har anledning att förvänta sig, därför kan enligt min bedömning sedvanan vara en relevant omständighet (bland många andra) för att avgöra tredje mans befogade tillit.

6.4 Avtalets art, huvudmannens ”riskexponering”

HD intresserade sig i NJA 2013 s. 659 för vilken grad av ekonomisk riskexponering avtalet innebar för huvudmannen. HD fäste sig vid att avtalet innebar stora fördelar för tredje man men inte medförde några beaktansvärda fördelar för huvudmannen. Dessutom var det aktuella avtalet ovanligt. Allt detta talade i helhetsbedömningen för att fullmäktigen saknade behörighet.

Rättsfallet utvisar att det är lättare för tredje man att göra gällande att fullmäktigen var behörig om avtalet innebär en begränsad riskexponering för huvudmannen, om avtalet innebär fördelar för huvudmannen, om parterna tidigare slutit liknande avtal och om avtalet är vanligt förekommande i branschen.

6.5 Partsbruk

HD jämförde det aktuella avtalet med andra avtal som parterna träffat tidigare och konstaterade att de andra avtalen inneburit väsentligt mindre riskexponering för huvudmannen. HD påpekade också att de avtal som fullmäktigen tidigare slutit med tredje man för huvudmannens räkning rörde helt andra typer av tjänster. Vi ser alltså att resonemang som förekommer i samband med toleransfullmakten återkommer för att genom en helhetsbedömning avgöra om tredje man fäst befogad tillit till att fullmäktigen hade behörighet att binda huvudmannen.

7. Avslutning

Det är en allmän trend i juridiken att vi går ifrån traditionell ”rekvisitjuridik” mot en modern ”värderingsjuridik”. Regler i lag blir alltmer generella och svepande. NJA 2013 s. 659 är ett exempel på att HD i linje med denna trend formulerar allmänt hållna regler istället för kasuistiska domskäl. Praktiserande jurister måste lära sig att navigera i detta nya allmänna, generella och värderande juridiska landskap.

I NJA 2013 s. 659 har HD uttalat en enkel och generell regel som är modern och i harmoni med vad som gäller i många andra länder (HD hänvisar för övrigt till internationella förhållanden i domskälen).

Domen har konsekvenser för det juridiska ombud som ska lägga upp en strategi. Den som hävdar att avtal har träffats och att fullmäktigen varit behörig att sluta avtalet kan lika gärna hoppa över de grunder som brukar åberopas först. Det är ingen idé att påstå att det finns ett särskilt uppdrag eftersom tredje man nästan aldrig kan bevisa att ett sådant finns. Det är ingen idé att grunda talan på en ställningsfullmakt eftersom det är så svårt att bevisa existensen av relevant sedvana. Toleransfullmakt är inte heller någon praktiskt framkomlig väg eftersom det krävs upprepade transaktioner av samma sort och samma storlek. Mitt råd är att gå direkt på kombinationsfullmakten. Det tjänar inget till att slösa text och argumentation på de andra grunderna. Tag tjuren vid hornen och påstå att huvudmannen gett tredje man befogad tillit att den person som slöt avtalet hade behörighet! Lägg allt krut på att visa att tredje man hade befogad anledning att uppfatta att han förhandlade med en behörig person.

Domen har också betydelse för lagstiftaren. Om lagstiftaren är det minsta intresserad av att göra juridiken tillgänglig för praktiserande jurister, borde lagstiftaren snarast införa en lagbestämmelse om kombinationsfullmakt, t.ex. som en avtalslagen § 10 a. På så sätt skulle lagstiftaren bidra till ett ”userfriendly interface of law”.¹³ Den praktiserande juristen skulle därigenom tydligt förstå att han inte ska försöka extrapolera från ställningsfullmakten och han skulle inte behöva famla i ovisshet om vad en kombinationsfullmakt är för något.

Post scriptum

På www.avtalslagen2010.se har jag i § 4.2 sammanfattat gällande rätt på följande sätt (jag har kursiverat den text som HD bekräftat och preciserat genom NJA 2013 s. 659):¹⁴

¹³ Se om detta C Ramberg, *The Legal Practitioners' Problems in Finding the Law Relating to CISG*, Scandinavian Studies in Law, Stockholm 2012.

¹⁴ I anslutning till § 4.2 finns en kommentar som jag uppdaterar kontinuerligt. Se vidare C Ramberg, *En ny avtalslag*, SvJT 2011 s. 32.

4.2 Fullmaktens form och omfattning

- (1) En huvudman kan ge fullmäktigen behörighet uttryckligen eller underförstått.
- (2) Behörigheten och dess omfattning bestäms med utgångspunkt i uppdragsförhållandet mellan huvudmannen och fullmäktigen. *Om huvudmannen har gett tredje man befogad anledning att tro att behörighet finns trots att det inte följer av uppdragsförhållandet, har fullmäktigen ändå behörighet.*
- (3) Om tredje man är konsument och huvudmannen är näringsidkare, kan huvudmannen inte begränsa fullmäktigens behörighet beträffande avtalsvillkor eller informationsgivning som faller naturligt inom ramen för fullmäktigens uppdrag.
- (4) Fullmäktigen har behörighet att utföra alla de åtgärder som är nödvändiga för att uppnå syftet med huvudmannens uppdrag.

Christina Ramberg